

engem. Nincs társ, nincs testvér számomra és bélpoklosságom az, hogy erős vagyok." Tehát ez volna az élő magyar irodalom: egyéni defektusok lereagálása. Ignótus, Kárpáthi, Laczkó Géza, Pap Károly lírai humanizmus keveset lendít ez összképen. Friss, egészséges, életteljes, a problémákkal szembenező, aktivitásával aktivizáló hang nem hallatszik. Pedig talán megvan, csak keresni kellene — és lehetne, csak éppen, hogy az uralkodó helyek érdekébe ütközne az az irodalom, melyre így rátalálnának. Magyarországon ezen túl és ezen felül egész speciálisan egy szánva zárt társaság magánügye az irodalom.

Az „Élő magyar irodalom“-ból tehát kinrekedt az élet, az irodalom egyetlen lehetséges talaja — és kimaradt az a csekélyszámú kétségtelenül darabosan író, valóban haladó fiatal, aki az élet hangját szólaltatta volna meg. Az élő magyar irodalomból kimaradtak a nők is! Miért? — igaz, hogy nem bővelkedünk nagy értékekben, de a kötet számos darabjának színvonalát elérte volna egyik-másik női írás is. Kimaradt még a cseh-szlovákiai és jugoszláviai magyar irodalom. Az erdélyi magyar irodalmat Tamási Áron „Erdélyi csillagok“ című székely öntudatot árasztó novellája és Nyírő József balladás titokzatosságú „Hull immár a fenyőtoboz“, egy régi, vagy 10 év előtti írás képviseli. És természetesen kimaradt a szerze az emigrációban csirázó magyar irodalom. Merthát mit jelenthetne pld. a német irodalom szempontjából egy olyan novellaantológia, melyben az emigráció írói nem szerepelnek. A magyar emigrációs irodalom másfélévtizedes multja ellenére se olyan gazdag ugyan, mint a másfél-éves német, de van! csirázik, fejlődik — s főleg élő magyar irodalom! Pedig a kötet előszava azt mondja, hogy „a kötet kiadójának szándéka az volt, hogy minden külső szemponton és érdeken felülemelkedve mutassa be a mai magyar irodalmat legjellegzetesebb képviselőin keresztül. Szerkeszteni ugyszólván nem is kellett ezt a könyvet — csak felfigyelni azokra a hangokra, amelyek a magyar irodalom minden táján élnek és zengenek. Öreg és fiatal, régi és új, népi és polgári „jobboldali“ és „baloldali“ író testvéri szövetségben vonul fel e könyv lapjain, hogy a maga harmincféle hangját egy diadalmos dalban egyesítse.“ — E sokatígérő szólamból igen kevés valósult meg. A 30 író 30 novellája nem azonos az élő magyar irodalommal: a kötet holt anyaga csak muzeális ízű gyűjteménye a polgári novellairodalomnak.

(Budapest)

Mándy Teréz

HÁROM MAGYAR ÍRÓ ÉS EGY FRANCIA REGÉNYE. Három magyar író regénye jelent meg egyszerre. Módszerük a lékelemzés, hangjuk borongós. Embereiknek minden vergődésében a tudattalan sötét erői rombolnak. Kettőt a kiadó (Athenaeum) nyilván e belső rokonságból kiindulva, összeházasított. Így jelentkezik együtt a „falú regénye“ (Kodolányi: Fekete víz) és a városé (Sárközi: Viola).

Sárközi regényéből illan a város. De nem illan el a városi kispolgár u. n. családi életének szűk levegője. A családfentartó a pater familias torzsképe, az anya háztartási automata, aki robotjában szomoruan csikorog, mint a kenetlen jármű. Sirásra, robbanásra állandóan kész. A hisztéria viharléggöre lebeg a családi asztal felett. Ez az asztal — a közös étkezés — az egyetlen összekötő kapocs a család tagjai között. Ennél az asztalnál nő fel a száraz családfa harmadik erőtlen hajtása, Viola. Személyleírása elmaradhat. Mindenki ismeri. Igénytelen, szín- és vértelen. Nem mer se szép lenni, se csunya; egyáltalán lenni sem mer, nincs is, ha jól megnézzük. Ezért helyezte az irgalmas szerző a regény középpontjába. Különben senki se vette volna észre szegényt.

Miért ép' ezt a szürke női sorsot vette észre Sárközi? Egy szűz ilyen

meddő Violára szinte kár ennyi figyelmet fordítani. Viszont sok az ilyen kifosztott, céltalan, szerelemtelen és sivár élet. De miért ilyen és hol jól el a „jócsaládból való urilányok” sorsa? Viola vértelen küzdelme és zajtalan hullása a kispolgári nő elkerülhetetlen sorsa. Itt minden út tilosra van állítva. E társadalmi réteg lelkiéletének tartalma: kikérülni innen. Tenetszerűen, férfiak szerelmi szükségletkielégítésére kiválóan alkalmas nőknek olykor sikerül. Az átlagosak szürke tömege teng. Az „urilány” ha csinos és családja nem csúzott le anyagilag, esetleg férjhez megy és legjobb esetben folytatja anyái és nagymamái életét. A külső formák talán módosultak, de továbbra is függvényei férjnek, gyerekeknek. Ha nem csinos és pénztelen, ó jaj. Házasságom kívül szeretnie nem szabad s mert nem szabad, tehát nem is tud. Osztályának felülről készen kapott morálja már generációkon át elemi erőként hat benne. Gyerekkora első megmozdulásától kezdve tilalmakat tanul. S ez engedelmességre dresszirozott lények nem is kérdeznek. Magyarázatot nem kérnek, nem tiltakoznak. Ösztöneik, vágyaik a tudatlanba merülnek. Az elsüllyedt világ csiráiban megfulladt adottságai, a jobb élet lehetőségei csak víziókban, vágyálmokban kísértének. Ime, mutat rá Sárközi, mi lehetett volna ugyanez a sors, ha jobb, egészségesebb, gazdagabb. Ha? Az író szerint: ha képes lett volna a megfelelő életformát választani, hiszen módjában állt, e lehetőségek benne vannak. Ezek szerint ha nem képes, a hiba benne van. Belső adottságában, lelki alkatában hozza magával jó vagy rossz sorsa feltételeit.

Sárközi jól látja a környezet emberalakító szerepét. Jól látja a kialakult ember tehetetlen hadakozását a családból magával hozott előítéletek és köztötségek sűrű hálójában. De nem látja a közvetlen környezetet, a családi kört, az egyént előítéletével együtt megteremtő szélesebb környezetet, a kispolgár egyéni sorsára ható erőket, amelyek örlik, mint a malom kövei a búzaszemet. Nem látja, ami az egyén körül, vele összefüggően, osztályban, társadalomban végbemegy. Ezért nincs regényének konkrét ideje és kora. Krízisre, osztályok-egyének leromlásával járó erjedésre csak az embereink nehezede apró gondok emlékeztetnek. Volt Magyarországon forradalom is? Arról mindössze két szó beszél. A közbejött világháború csak az egyének ügyeit váratlanul megzavaró kellemetlen mellékkörülmény. A figyelem középpontjában lelkiéletük és szerelmük áll.

A másik regénnyel sincs másképp. Kodolányi faluregényéből alig dereng a falu. Itt a városról odavetődött kispolgári fiu ütközik meg a családi kerettel, változott környezettel, saját szexuális nyugtalanságaival. Az ellenséges világban egyedül és idegenül áll, sehonnan se tapasztal segítséget, megértést. A gyermek ilyenkor — tudja Kodolányi — a lélektan szabályai szerint szembekerül a szeretett apával, akivel a kora gyermekkorban még azonosította magát. Az apa saját szerelmi bajai miatt dühös zsarnoka környezetének. A gyermek a zsarnokságra lázadással felel. A gyermeknek új énje bontakozik ki. Elzárkózik környezetétől, lázadásába átmegy az apa egész fegyvertára, magatartásának külső jelei. A férji zsarnokság alatt szenvedő fiatal mostoha gyöngédségeit sóvárogva és kinlódva gorombán visszautasítja. A fiu forradalmi átalakulása teljes. Az apa ur, a fiu paraszt akar lenni. Otthagyja övét és nekivág a kemény téli éjszakának.

Kodolányi felveti az egyéni helycserét, mint megoldást. Osztályt kell változtatni! Az úrból legyen paraszt, ha bajba jut. Ezt a forradalmi utat mutatja osztálya megakadt gyermekeinek? Ez volna az az „új népiség”? Vajjon volna-e föld és eke elég Magyarországon, ha a polgár ezt a megoldást választaná? Beköszöntene-e a nagybirtok önkéntes felosztása mint társadalommentő csoda? S ha igen, vajjon lehetne-e Magyarország újból földtúró állam, mikor körülötte a tőkés fejlődés nemzetközösítő ereje régen átömlött minden határon? Ehhez a Wells-féle utópia időgépe kellene, melyen vissza lehet utazni a középkorba. Azután: mi a csábító azon a falun, amit

Kodolányi mutat? Talán ígéző a lelkiileg „gátolt“ polgár számára a nemi élet egyszerűsége, amely szénapadláson, boglyak tövében zajlik, kerülgetés nélkül? Itt nem lesz lilomtiprásból végleges családalapítás — azért kívánatos? Vagy a babona, az erőszak, a tudatlanság, a természet nyers közelsége a vonzó? Talán a nyílt érdek, amely a kiterített halottat is feltámasztja?

Nem derül ki Kodolányi regényéből, hogy belenőhet-e a fauba, megtalálja-e helyét a parasztok között az uri sarj? Ezért a mindvégig érekes regény megoldása nem is meggyőző.

A harmadik regény látóköre a legszélesebb. Zsolt Béla (Kinós ügy: Athenaeum) már nem a megakadt polgárt nézi falun és városon, osztályán belül. Ő európaiat lát s lelkeket gyöttrő „ajrópa betegséget“. Ha diagnózisa helyes, úgy regényének hőse ez „ajrópa-kór“ tipikus esete. Elrettentő példa még romlatlan, egészséges tömegek számára, kiket nem ronthatott meg a kultúra fertőzése. A tünetek? Elszomorítók. A beteg semminek sem tud örülni. Mindenből kiábrándul. Allandó közöny gyöttri. Mindene van. Pénze, tekintélye, munkája. Fényűző otthona, csinos felesége. De mindez mit ér? Asszonyt nem tud kívánni. Barátra gyanakvó, munkája érdektelen, a pénz céltalan. Ti milliók, kik asszony, kenyér és munkanélkül elszánt ököllel készültök mindezt megszerezni, ám lássátok! Nem érdemes a harc. Ime, akinek megvan — azok sem boldogok. Nem lelik helyüket. Maradjatok hát ti is ott, ahol vagytok. Maradjon minden ahogy van, kár a fáradsáért. Ez a pesti doktor igazán mindent megtett. Még a világnézettel is megpróbálkozott. Elhíhetjük Zsolt-nak, az se használt. Lám a következetes szocializmus gyógyszere a beteg léleknek. Pedig fiatalabb korában még előadást is tartott világnézetről ez a pesti doktor. De hát ez is az „ajrópakór“ tünete. A betegek világnézetiileg is vedlenek, mint a selyemhernyó, pár perccel a kamaszkor után.

No és mi a kórokozó? Azt sem lehet egészen biztosan tudni. Ennél a pesti doktornál pl. még egész kicsi korában történt a baj — Freud a megmondhatója — az ödipus-komplexuma körül. Egész életén át a mamája köténnyénél maradt. S azért szabadul szívesen és elsietve a kinós ügytől, az élet-től, mert a méreg halálkábulata az anya kendőrojtjait borítja reá. Ez a kendő-szimbólum sok mindent megmagyaráz. Maradjunk tehát e lelki jelbeszédnél. Az anya az osztály, amelytől a polgár nem tud elszakadni, mert a nevelésével beszivott testi-lelki tartalom odaköti. Osztálya céltalan, fáradt, leszerepelt. Gyermeké is az. Amaz osztályhanyatlás alkonya ez, mely Spengler nyugati emberére s Zsolt európaijára borul. A nyugati, európai-polgár fáradt, életre alkalmatlan. Csak a történelem új erői frissek, céltudatosak életre hivatottak falun, várcson Európában és mindenütt.

Összegezzük: Sárközi nem mond meg mindent. Az egyéni lélek külső meghatározói kiesnek látóköréből. Kodolányi látja azokat, de homályosan. Zsolt összeolvaszt földrajzi és társadalmi tájat, helyet és időt a valóságban nem létező egységbe s így csak egyént láthat a káosz felett. **A r a g o n:** Bázeli harangok (Cserépfalvi kiadás, Budapest) című regénye e tekintetben sokkal tovább megy. Itt már minden világos. A történelem konkrét ideje és helye a háború előtti francia ipar és pénz aranykora. A francia felső-polgár fejlődése tetőfokán túlretten csúng a társadalmi építmény ormán. Nem is csúng: tapad, mint élősdi a fán s konok tapadással is alig tartja már egyre szűkülő területét. A háború, a feszültségek előérzetének izgatott levegője ez. A hazugság és elenmondás kövér talaja. A jótársaságbeli emberek, a katolikus erény és tiszta erkölcs őrei. Itt e körökben öngyilkossággal sem lehet egy váltóadósságot erkölcsileg jóvátenni. Ugyanekkor a titkos uzscra, csalás, árulás tombol a látszaterények mögött. Ha valakit lelepleznek, annak vége, elveszett ember. Feleség, jegyes, barát kítaszítja, mint a fekélyes beteget. Kötelező a gazdagsággal együtt az erkölcs, de a legnagyobb aljasság sem akadály, ha ez a jótét és fényűzés ára. Mindegy, hogy min kell

átgázolni, egyeseken-e vagy tömegeken. A szerzés, uralomrajutás önmagát is elhamvasztó tüze mindent felperzsel, ami útjába esik, úzi, hajtja az egyes embereket, mint ismeretlen forgószél. Az imperialista tőketerjeszkedés ez: az álnemzeti háborúk, gyarmati háborúk titkos nemzetközi gyujtogatója.

Ime az Aragon regényében szereplő emberek, u. n. lelkiproblémáinak, belső történéseinek külső világa, a körülöttük végbemenő folyamat, mely meghatározza szerelmüket és sorsukat, képzeletük tartalmát és színeit. Ebben a légkörben születnek, érlelődnek a hazug demokrácia felett a szocializmus eszméi. Az érzékenyebb elemek értelmiségei a polgárság írói, gondolkodói leszakadoznak, meghaladott helyük igazozását érezve. Társadalmi reformokat célzó törekvések köré sodródnak. A tudományos szocializmus és összes átmeneti fokai (utópiák, érzelmi szocializmus, anarchizmus eszméi) egyidőben és egymásra hatva áramlanak. A homias és fejlődés eszmei tükre ez. E kor sok élő elesettjének, hősi halottainak sorából emelkedik ki a regény legvonzóbb alakja a georgiai leány. Eenne, az átreneti kor nőtípusában mutatja meg Aragon a problémákat, melyek osztályon az adott társadalmou belül megoldást találhatnak. Ez a nő már csupa lázadó tiltakozás minden függőség, szerelmi rabszolgaság, családi járom, rőiesnek szentesített tehetetlenség és tudatlanság s a női elnyomtalások és e sorsközösségen át minden elnyomtalás ellen. Egész élete küzdelem, harc, tépelődés: viaskodás belső és külső ellenfelekkel. A sehovasemtartozás üzöttje, kontalanja. Régi helyét betölteni már nem képes, új helyére még nem érkezett el. Azt a helyet ki kell harcolnia elszántan, belső tépelődések nélkül. Aki a küzdelek mellé áll, annak egészen el kell szakadnia övétől, multjától, régi polgári világától. De ez a teljes talpraállítás már csak az eljövendő kor asszonyától várható. Öt köszönti az író könyve utolsó lapjain. Azt akiben új élet, új regény kezdődik. Így lesz teljes és konkrét Aragon regénye az egész mozgásának távlatába állítva. Bebizonyosodik ime, hogy így is lehet lélektani regényt írni. Sőt.

(Budapest)

Donáth Irén

EGY POLGARI IRÓ EMLÉKEZÉSEI. A polgári író *Márai Sándor és emlékezései* alatt azt a munkáját értjük, amit *Egy polgár vallomása* című könyve második részeként jelentetett meg. Ne vegye rosszszéven a szerző, de tagadásba kell vennünk, hogy valóban *vallomások* azok, amiket nyilvánosságra adott, mert vallomásoknál jóval kevesebbek, inkább csak *emlékezéseket* tartalmaz a könyv, viszont jóval több annál és sajtótosabban írói élmény az, mint amennyit *egy polgár* észrevehet. Ezért kell kihangsúlyozni azt, hogy itt *egy polgári író* emlékezéseiről esik szó, nem pedig holmi *polgár* vallomásairól.

A *vallomás*-ban mindig van valami az önleplezésből. Valami túlzott nyíltság, csaknem indiszkrét nemtörődömség, ami néha bátorság, néha szemtelenség, de mindenesetre szókimondás. Az őszinteségnek egy olyan fajtája ez, amely a lelkiismereti-, szólás- és vélemény-szabadság legényi értelmezésében jelenik meg, őszinteség, amely akár hazug is lehet, mint az „őszinteség“ általában.

Márai vallomásainak első kötetében kétségtelenül volt valami az önleplezés hangjából és ezzel az író eleget tett annak az elkötelezésnek, amit a személyes indiszkréción ígéretével magára vállalt. Ám a könyv lényegében mégis túlnőtt egy személy jelentőségén, úgy tetszett, itt valóban „egy polgár vallomásai“ kapnak hangot és a napiron keresztül egy osztály leplezi le a maga külsőséges formáit és felfedi legbensőbb valóját, melyet a társadalmi lét körülményei alakítanak, de amelyet el is takarnak. „A polgár vallomásai“ első kötetében -- írja maga Márai -- egy osztály -- s a magam -- gyermeckorát akartam megírni. A második, befejező kötetben szerettem volna megrajzolni a háború utáni Európa vázlatos térképét. Az